

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Лора Христова Георгиева, дм
Катедра по социална медицина и организация на здравеопазването,
Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – гр. Варна

Относно: Дисертационен труд на **Златинка Лечева Георгиева** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 7. „Здравеопазване и спорт“, професионално направление 7.4. „Обществено здраве“, научна специалност „Управление на общественото здраве“, на тема: **„Състояние и стратегически насоки за превенция на професионалния стрес при болничните медицински сестри“**.

Със Заповед №Р-109-484/20.07.2018 г. на Ректора на Медицински университет - Варна съм избрана за член на Научното жури, а със Заповед №Р-109-517/02.08.2018 г. съм определена да изготвя становище

По процедурата: Златинка Лечева Георгиева е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка към Катедрата по социална медицина и организация на здравеопазването при МУ-Варна със Заповед №Р-109-213/16.06.2017 г. на Ректора на МУ-Варна. Положила е успешно изпит за докторантски минимум. На основание решение на катедрения съвет относно готовността за публична защита и решение на ФС на Факултета по обществено здравеопазване (Протокол №127/13.07.2018 г.), със Заповед №Р-109-484/20.07.2018 г. е отчислена с право на защита. Изпълнени са всички изисквания на ЗРАСРБ, ПРАСРБ и ПРАС на МУ-Варна.

Биографични данни за докторанта: Златинка Лечева Георгиева е родена на 01.04.1959 г. в с. Просеник, Бургаски окръг. Средното си образование завършва в Немска езикова гимназия „Вилхелм Пик“ в гр. Бургас. През 1981 г. се дипломира като медицинска сестра в Полувисшия медицински институт „Д-р К. Везенков“ – Бургас. Магистърска степен по биология с втора специалност химия придобива през 1989 г. в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Магистратура по Обществено здраве и здравен мениджмънт завършва в Медицински университет – Пловдив през 2016 г. Трудовият си път започва през 1978-1979 г. като библиотекар, преводач на научна литература от немски и руски език. В продължение на 16 години работи като медицинска сестра в Отделението за интензивно лечение на сърдечно болни на Първостепенна окръжна болница в гр. Бургас. От 1996 г. е асистент в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас, където работи и до момента - в Катедрата по здравни грижи към Факултета по обществено здраве и здравни грижи.

Професионалната си квалификация надгражда с множество обучения в страната и чужбина: „Интегриране на обучението, подкрепа и насърчаване на кърменето в учебните програми на медицинските колежи“ (Кушадасъ, Турция, 2003); „Образователна и медицинска интеграция на уязвимите групи със специален фокус върху ромите“ (по проект ФАР, 2004); „Съвременен подход за лечение на зависимости - организация и основни принципи (МУ – София, 2004); „Психиатричното сестринство в общността“ (София, 2004); „Използване на информационните и комуникационни технологии за обучение и дизайн на електронни курсове“ (Бургас, 2014); обучение по програма Еразъм за трансфер на преподавателски състав (Берлин, Evangelische Hochschule, 2016) и други. Координатор е по Еразъм на Катедрата по здравни грижи и член на Учебно-методичния съвет на Факултета по обществено здраве и здравни грижи в Университет „Проф. д-р

Асен Златаров“ - Бургас. Членува в Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи и НПО „Жени с онкологични заболявания и техните сподвижници“.

Има сериозна публикационна дейност, включително като съавтор в три учебни помагала за студенти. Ползва свободно немски, руски и английски език. Работи по два международни и седем национални образователни и научно-изследователски проекта, сред които проектът „Изследване на професионалния стрес при здравни професионалисти“ (№НИХ-388, 2017-2018) е тясно свързан с предметната област на дисертационния труд.

Актуалност на темата на дисертационния труд: Стресът е неизменен спътник на съвременния динамичен свят. Хората прекарват една трета от живота си на работното място, като професионалният стрес влияе върху качеството на изпълнение на трудовите задължения и често простира последствието си и в личния живот. Професиите, свързани с големи отговорности и ежедневно обслужване на различни хора, водят до професионално „прегаряне“ (бърнаут синдром). Това е особено характерно за медицински професии, чиято отговорност е най-ценното – човешкият живот.

Съотношението лекари/медицински сестри в България не съответства нито на световните препоръки, нито на средната осигуреност в Европейския съюз: по препоръка на Международния съвет на сестрите оптималното съотношение трябва да е 1:4; в страните от Европейския съюз, където също има недостиг на сестри, реалното средно съотношение е 1:2; докато у нас то доближава 1:1. Неравномерното разпределение на медицинските сестри в нашата страна резултира в оголване на цели региони и лечебни заведения. Дефицитът на сестрински персонал увеличава натоварването на наличния и още повече задълбочава проблемите, свързани със стреса на работното място.

Въпросът за влиянието на стреса върху здравето и изпълнението на служебните задължения на медицинските кадри е винаги на дневен ред, съпроводен с постоянно търсене на ефективни подходи за минимизиране. Темата на дисертационния труд е изключително актуална, защото в болничните лечебни заведения, където постъпват за лечение най-тежките случаи, свръхнатовареността на медицинските сестри и перманентният стрес рефлектират негативно върху вниманието към пациентите, което понижава качеството на медицинските грижи.

Общо описание на дисертационния труд: Дисертационният труд е написан на 164 стандартни страници и съдържа 33 таблици, 15 фигури и 3 приложения. Библиографският списък включва 239 източника, от които 89 са на кирилица (български и руски език), останалите на латиница (немски и английски език).

Литературният обзор е структуриран в десет раздела. В детайли са анализирани особеностите на сестринската професия, обучението в съвременен и исторически план, осигуреността с медицински сестри в България и света, демографските характеристики на сестринското съсловие и болезнения въпрос за професионалната миграция, от която страда както родното здравеопазване, така и самите професионалисти, търсещи по-добри условия за живот и реализация в чужди страни.

Изчерпателно са описани теориите за стреса, механизмите, проявленията и ефектите на професионалния стрес върху индивида и организацията, в която работи. Подробно са разгледани теоретичните аспекти на бърнаут синдрома и съставните му компоненти, както и на копинг стратегиите. Значителен обем от работата е посветен на проучвания в чуждата и българската научна литература върху стрес и бърнаут сред здравни професионалисти, с акцент върху болничните медицински сестри. Прегледът на научната литература показва, че обичайният подход към изследванията е според

профила на отделенията, в които сестрите работят (съответно спецификата на патологията на пациентите): реанимационни, спешни, хирургични, онкологични, педиатрични, психиатрични отделения, хемодиализа, пациенти със СПИН и др.

Изводите от литературния обзор обосновават необходимостта от поставяне на проблема на по-широка научна основа, надхвърляща разглеждането по отделения, защото самата професия на медицинската сестра включва грижи за пациенти с всякаква патология, което не предполага превенция чрез отказ от работа поради естеството на заболяванията (респективно отделенията), всички пациенти се нуждаят от равнопоставено отношение, освен това съществува вътрешна мобилност в болниците – преместване на медицински сестри от едно отделение в друго за покриване на недостига на персонал. Функционирането на една болница зависи от дейността на всички отделения, следователно превенцията на стреса трябва да е стратегически приоритет на болнично управленско ниво.

Целта на дисертационния труд и свързаните с нея **шест задачи** и три хипотези са ясно формулирани.

За изпълнението им е подбрана подходяща **методология**, включваща документален, социологически и статистически методи.

Основната група изследвани лица включва 436 медицински сестри, работещи в 25 отделения с хирургичен и консервативен профил на деветте най-големи лечебни заведения с държавна, общинска и частна собственост в Югоизточна България, в градовете Бургас, Сливен и Ямбол. Въпросникът включва следните раздели: Характеристики на изследвания контингент - демографски, социално-икономически, семейно-битови, трудово-професионални; Изследване на стреса - използван е адаптиран превод на специализиран въпросник за нивото на стрес с 10 въпроса по четиристепенна скала (по Girdin); Изследване на бърнаут синдром - адаптиран български превод на международно утвърдения специализиран въпросник Maslach Burnout Inventory (MBI) с 22 критерия, разпределени в три групи, като въпросите се оценяват в две насоки - честота и сила на твърденията, в седемстепенна ординална скала; Стресогени – дефинирани са 29 стресогенни фактори, оценявани в четиристепенна скала; Здравно състояние и стил на живот – оценка на 11 характеристики. Преди началото на проучването е направено пилотно такова, с апробация на анкетата върху микроизвадка.

Втората група респонденти се състои от 127 медицински сестри на ръководна длъжност (главни и старши сестри) от Многопрофилните болници за активно лечение в Бургас, Сливен и Ямбол. Изследователският инструментариум включва два въпросника относно подходи за превенция на професионалния стрес, и експертна оценка на предложения Модел на стратегически насоки за превенция и контрол на професионалния стрес/бърнаут синдром.

Използвани са следните статистически методи: дескриптивна статистика, вариационен анализ, корелационен анализ - коефициент на рангова корелация на Spearman, непараметричен анализ - критерий χ^2 (хи квадрат) за категорийни признаци, графичен анализ. Статистическата обработка е извършена с помощта на програмата SPSS ver.19.0.

Резултатите са представени и обсъдени в 11 раздела.

Демографските характеристики на изследвания контингент потвърждават тенденцията към намаляване на младите попълнения в сестринското съсловие – преобладава възрастовата група 51-60 години, докато тази до 30 години е едва 7,8%.

Установява се общо високо ниво на стрес при почти 80% от респондентите.

При анализа на резултатите стресогенните фактори са условно разпределени в три групи: социално-икономически, организационни и психо-емоционални. Сред социално-икономическите най-силно негативно въздействие имат неадекватното възнаграждение, липсата на обществено признание и недостатъчната подкрепа от съсловната организация. Организационните стресогени са най-много и най-силно въздействащи. Сред тях се открояват прекомерната писмена работа и попълването на многобройни отчетни документи, което отнема от времето за пациентите, честите промени в изискванията на Националната здравноосигурителна каса, увеличената трудова натовареност поради непопълнени щатни бройки. В групата на психо-емоционалните стресогени са обединени фактори, които се възприемат като психически затормозяващи: възлагане на несвойствени задачи, подчинена роля, липсваща възможност за оплаквания, високи очаквания от пациенти и близки и не на последно място – липса на видим резултат от полаганите сестрински грижи.

Изключително подробно са изследвани отделните компоненти на бърнаут синдрома: емоционално изтощение, деперсонализация и себепредставяне, с определяне на честотата и силата на проява на всички съставни елементи на всеки от посочените три компонента, както и обобщеното им извеждане съгласно оригиналната изследователска методика. Между нивата на отделните компоненти на бърнаут са установени статистически значими различия с преобладаване на ниските нива, но погледнато в абсолютни стойности (брой) фактите са твърде обезпокоителни – 152 медицински сестри имат високо ниво на емоционално изтощение, а 37 са с високо ниво на деперсонализация (проявяват безразличие и коравосърдечност към пациентите). Сравняването на общите нива на бърнаут синдрома също сочи преобладаващо ниско ниво, но малкият относителен дял (19,5%) на имащите високо ниво никак не е оптимистичен, защото се формира от 85 от изследваните медицински сестри. Съпоставянето на резултатите с данни от чужди проучвания показва по-високи нива на бърнаут при българските медицински сестри в сравнение с други държави.

Потърсени са взаимовръзки между нивата на стрес, нивата на бърнаут синдром и редица демографски, социални и професионални характеристики. Анализите доказват, че натрупаният трудов опит не гарантира предпазване от професионалното напрежение поради непрекъснатото променящите се условия на средата, както и че стресът не е равнозначен на бърнаут. Разпределението на изследваните по нива на стрес и възрастови групи показва, че с увеличаване на възрастта се забелязва леко покачване на броя на сестрите с високо ниво на стрес, като най-засегната е групата на 51-60-годишните. По отношение компонентите на бърнаут медицинските сестри в по-младите възрастови групи са с по-високо ниво на емоционално изтощение, но корелационната връзка не е статистически значима. В по-младите възрастови групи деперсонализацията и нарушеното себепредставяне също са по-изразени, но установените корелационни зависимости са слаби. Материалното благосъстояние внася известно успокоение в битието, което се потвърждава от данните, че с увеличаване на семейния доход намалява броят на медицинските сестри с високо ниво на стрес, но корелационният анализ характеризира тази връзка като слаба и несигнификантна. Нивото на стрес нараства при даване на празнични и нощни дежурства. Причината за поемане на чести дежурства (стига се до 8 дежурства на месец) е недостигът на персонал.

Медицинските знания и ежедневната работа в болнична среда дават възможност на медицинските сестри да имат достатъчно обективна представа за собственото си здравно състояние, поради което данните, че 176 (40,4%) квалифицират здравето си като лошо или задоволително, са тревожни. Въпреки това болшинството респонденти не са ползвали болнични дни поради трудно намиране на заместник.

Медицинските сестри се опитват да компенсират стреса с нездравословно поведение: главно с тютюнопушене и по-рядко с алкохол или седативни медикаменти. Броят изпушени цигари дневно корелира с увеличаване нивата на стрес и на бърнаут.

Според мнението на главните и старшите медицински сестри увеличаването на персонала би намалило работното свръхнатоварване и по този начин би било превенция на стреса. Всички са категорични, че справянето с професионалния стрес не трябва да е проблем на индивида или отделението, а трябва да е стратегически общоболничен управленски приоритет.

Разработен е подробен Модел на стратегически насоки за превенция и контрол на професионален стрес/бърнаут синдром при болничните медицински сестри, в три големи раздела: вътрешноинституционално (общоболнично), външноинституционално и индивидуално ниво, със солидна обосновка на всички негови съставни части.

Изводите на дисертационния труд са изчерпателни, произтичат логично от цялостната разработка и напълно съответстват на поставените цел, задачи и хипотези. Формулирани са конкретни **препоръки**, групирани според своята насоченост към: държавните органи, националната и регионалните съсловни организации, медицинските образователни институции, болничното управление.

Приносите са както с оригинален, така и с потвърдителен характер. Ценен принос с приложно-практически характер е доказателството, че главен източник на стрес за болничните медицински сестри са неадекватните административно-организационни условия, а не преките грижи за пациентите, което насочва към необходимост от отстраняване на административните стресогени, за да може сестрите спокойно да работят и да прилагат пълноценно своите знания и умения. Съществен приложен принос е разработването на Модел на стратегически насоки за превенция и контрол на професионалния стрес/бърнаут при болнични медицински сестри на институционално болнично ниво, който е с висок потенциал за практическо приложение.

Авторефератът представя синтезирано основните елементи на дисертацията.

Публикациите във връзка с дисертационния труд са четири, от които три са отпечатани в реномирани български и една в международно научно списание.

Заклучение: Дисертационният труд е посветен на много актуален проблем, с ясно поставени цел и задачи, сериозна методология със собствен разработен инструментариум и утвърдени в международната изследователска практика скали, обемен доказателствен материал, теоретични и изразени приложно-практически приноси. Това ми дава основание да дам положителна оценка и да предложа на членовете на уважаемото Научно жури да присъдят на Златинка Лечева Георгиева образователна и научна степен „доктор“ по научната специалност „Управление на общественото здраве“.

14.08.2018 г.
гр. Варна

Член на Научното жури:

/доц. д-р Л. Георгиева, дм/